

Секцыя 6

ТВОРЫ БЕЛАРУСКІХ КЛАСІКАЎ У НАВУЧАЛЬНЫХ УСТАНОВАХ БЕЛАРУСІ

Іна Саўко (Мінск, Беларусь)

Уладзімір Саўко (Мінск, Беларусь)

ВЫКАРЫСТАННЕ ТВОРАЎ ЯКУБА КОЛАСА ЯК КРЫНІЦЫ ДЫДАКТЫЧНАГА МАТЭРЫЯЛУ Ў ПАДРУЧНІКАХ ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ ДЛЯ 10–11-Х КЛАСАЎ

У сучасных падручніках па беларускай мове значнае месца займае практычны матэрыял. З яго дапамогай адбываецца фарміраванне неабходных вучэбна-моўных уменняў, удасканаленне арфаграфічных, пунктуацыйных, маўленчых навыкаў, развіццё пазнавальнай актыўнасці школьнікаў, выхаванне маральна-этычных якасцей навучэнцаў. Важную ролю ў падручніках адыгрываюць звязныя тэксты. З'яўляючыся ў асноўным урыўкамі з мастацкіх і публіцыстычных твораў, яны не толькі ілюструюць тыя моўныя з'явы, што вывучаюцца на ўроку, але і развіваюць эстэтычны густ вучняў, уздзейнічаюць на іх пачуцці, фарміруюць любоў да Радзімы, да роднай прыроды, знаёмяць з культурай беларусаў, іх традыцыямі, звычаямі і інш.

Аналіз падручнікаў па беларускай мове для 10–11-х класаў [1, 2] паказаў, што ў іх у якасці дыдактычнага матэрыялу дастаткова часта прапануюцца сказы і ўрыўкі з твораў Якуба Коласа.

Выкарыстанне асобных сказаў сустракаецца і ў тэкстах правіл, і ў практыкаваннях. Так, у падручніку для 10-га класа прыклады з твораў Я. Коласа ўжываюцца для ілюстрацыі такіх асаблівасцей паэтычнага маўлення, як рытм і рыфма, умоў адасаблення членаў сказа, сэнсава-стылістычнай ролі звароткаў, структуры складанага сказа і інш., у падручніку для 11-га класа – з мэтай паказу ролі лагічнага націску, для ілюстрацыі правіл пастаноўкі знакаў прыпынку ў сказах з аднароднымі членамі, удакладняльнымі членамі сказа, з пабочнымі канструкцыямі, звароткамі, у складаных сказах, канструкцыях з простаю мовай і інш.

Сказы з паэтычных і праязічных твораў пісьменніка падаюцца ў якасці дыдактычнага матэрыялу і ў практыкаваннях па розных лінгвістычных тэмах. Напрыклад, у падручніку для 10-га класа сказы з твораў Я. Коласа прапануюцца для аналізу аўтарскіх наватвораў,

вызначэння сэнсавых адносін паміж галоўным і залежным словам і ў словазлучэннях, характарыстыкі аднасастаўных сказаў, аднародных членаў сказа, складаных сказаў і інш., у падручніку для 11-га класа – з мэтай вырашэння арфаграфічных, пунктуацыйных задач і г.д.

Пры гэтым неабходна падкрэсліць зместавую і эстэтычную вартасць большасці выкарыстаных прыкладаў: 1. *Мой родны кут, як ты мне мілы!.. Забыць цябе не маю сілы!* 2. *Гэй, чулыя сэрцы! Гэй, душы жывыя! Ідзіце вы долю каваць!* 3. *Вобразы мілыя роднага краю, смутак і радасць мая! Што маё сэрца да вас парывае?* 4. *«Дарога, вандроўка – самае лепшае лякарства ад усялякіх напасцей», – зазначае сам сабе Лабановіч і сам сабе ціха ўсміхаецца.* 5. *Кранеш адно – успывае другое.* 6. *Прамільгнула невядома адкуль думка аб тым, колькі новых месцаў прыходзіцца змяняць чалавеку на сваім жыцці.*

Фрагменты твораў Якуба Коласа дапамагаюць старшакласнікам усвядоміць багацце, выразнасць і іншыя камунікатыўныя якасці беларускага маўлення, вучыцца аналізаваць мастацкія тэксты, знаходзіць моўныя сродкі, якія дапамагаюць стварыць вобраз, перадаць адносіны аўтара да таго, пра што ён піша, і г. д. Так, у практыкаванні 40 (10 клас) прапануецца ўрываць з паэмы «Новая зямля» (партрэт дзядзькі) для вызначэння тыпу маўлення, а таксама моўных сродкаў, з дапамогай якіх выражаюцца адносіны аўтара да свайго героя. З тэкстамі Якуба Коласа дзесяцікласнікі працуюць і пры вывучэнні стылістыкі: ва ўрывках з паэмы «Новая зямля» знаходзяць параўнанні і вызначаюць іх ролю ў тэксце (практ. 84), супастаўляюць паэтычны тэкст з праявічным на гэтую ж тэму, называюць моўныя сродкі, з дапамогай якіх аўтар дае апісанне навальніцы (практ. 92), аналізуюць гутарковы стыль на прыкладзе фрагментаў праявічных твораў (практ. 93, 95) і інш.

Урывкі з паэтычных твораў пісьменніка аўтары падручнікаў выкарыстоўваюць для паказу фанетычнага, лексічнага, марфалагічнага, сінтаксічнага багацця беларускай мовы: аналізу ролі дзеясловаў, ужытых у пераносным значэнні (практ. 197, 10 кл.), формаў назоўнікаў і прыметнікаў, што ўжываюцца для выражэння параўнання (практ. 235, 11 кл.), вызначэння гучнасці голасу, дарэчнай у той ці іншай сітуацыі маўлення (практ. 292, 11 кл.) і інш. Цудоўны коласаўскі тэкст (*Веснавая цёплая ноч толькі што апырнула зямлю і раскідала свае патаемныя чары, поўныя крыху смутнага хараства...*) прапануецца дзесяцікласнікам, каб паразважаць пра моўныя сродкі, характэрныя для такога тыпу маўлення, як апісанне (практ. 224), урываць з «Дрыгвы» – каб прадэманстраваць функцыянаванне ў тэксце дзеепрыметнікаў і дзеепрыслоўяў (практ. 206).

Фрагменты твораў Я. Коласа падаюцца і як аснова для ўдасканалення ўменняў старшакласнікаў пісаць у адпаведнасці з арфаграфічнымі, пунктуацыйнымі і граматычнымі нормаў (практ. 269, 10 кл.; практ. 150, 168, 11 кл. і інш.). Пры гэтым вучні, працуючы з тэкстамі, адначасова бачаць цікавае апісанне мясцоваці, прыгожыя замалёўкі прыроды, што садзейнічае развіццю мастацкага густу старшакласнікаў.

Да трылогіі «На ростанях» (практ. 214, 10 кл.) звяртаюцца аўтары падручнікаў, каб не толькі паказаць ролю ў мастацкіх тэкстах часціц, выклічнікаў, клічных сказаў, але і напаміць пра пэўныя традыцыі, якіх прытрымліваюцца беларусы, да верша «Мая зямля» (практ. 242, 11 кл.) – каб не толькі прадэманстраваць ролю звароткаў у выяўленні асноўнай думкі твора і ўдасканаліць пэўныя пунктуацыйныя ўменні вучняў, але і фарміраваць любоў да Беларусі.

Выхаваўчае значэнне мае і праца з афарызмамі Якуба Коласа (практ. 281, 10 кл.), у якіх яшчэ раз дэманструецца любоў пісьменніка да роднай зямлі, да беларускай прыроды. Вельмі дарэчы ў гэтым практыкаванні і спасылка на кнігу А. Я. Міхневіча «Якуб Колас разважае, радзіць, смяецца» (2002).

Адзінаццацікласнікам прапануецца, працуючы над тэмамі «Багацце маўлення», «Выразнасць маўлення», параўнаць сказы Я. Коласа, у якіх выкарыстоўваецца інверсія, з падобнымі сказаўмі без інверсіі і растлумачыць, з якой мэтай пісьменнік ужыў гэты прыём (практ. 289). У практыкаванні 281 (11 кл.) даецца тэкст, які неабходна дапрацаваць так, каб яго можна было прывесці ў якасці прыкладу багатага маўлення, а затым параўнаць тое, што напісалі вучні, з урыўкам з апавядання «Што яны страцілі». У выніку такой працы адзінаццацікласнікі яшчэ раз змогуць упэўніцца, што Якуб Колас быў вялікім майстрам слова.

У падручніках па беларускай мове не заўсёды ўказваецца, з якіх твораў Я. Коласа ўзяты прыклады. Мэтазгодна прапанаваць старшакласнікам вызначыць паходжанне пэўных урыўкаў, што будзе садзейнічаць і развіццю міжпрадметных сувязей паміж урокамі беларускай мовы і літаратуры.

Такім чынам, выкарыстанне ў якасці дыдактычнага матэрыялу па беларускай мове фрагментаў з твораў Якуба Коласа дазваляе вырашаць і адукацыйныя, і развіццёвыя, і выхаваўчыя задачы, паколькі коласаўская мова надзвычай багатая, граматычна правільная, з'яўляецца пэўным узорам дарэчнасці выкарыстання моўных сродкаў у канкрэтнай маўленчай сітуацыі, а змест твораў пісьменніка садзейнічае вырашэнню

задач патрыятычнага, маральна-этычнага, эстэтычнага выхавання школьнікаў.

Літаратура:

1. Беларуская мова: вучэб. дапам. для 10-га кл. агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / Г. М. Валочка, В. С. Васюковіч, В. У. Зелянко, У. П. Саўко. – Мінск, Нац. ін-т адукацыі, 2009. – 256 с.
2. Беларуская мова: вучэб. дапам. для 11-га кл. агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / Г. М. Валочка, В. С. Васюковіч, С. С. Міхнёнак, У. П. Саўко. – Мінск, Нац. ін-т адукацыі, 2010. – 256 с.

